

Mirjana Detelić, Aleksandar Loma, Istok Pavlović, *GRADOVI U HRIŠĆANSKOJ I MUSLIMANSKOJ USMENOJ EPICI*, Beograd: Balkanološki institut SANU, 2004.

Opis projekta

Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici jeste multimedijalni interdisciplinarni leksikon sa više autora, istaknutih stručnjaka u svojim oblastima: dr Mirjanom Detelić, folkloristkinjom, dr Aleksandrom Lomom, etimologom i dipl. ing. Istokom Pavlovićem, web-dizajnerom. Leksikon se pojavljuje u dva izdanja — kao CD (u izdanju Balkanološkog instituta SANU) i kao knjiga (u pripremi). CD-Rom zaslužuje posebnu pažnju kao jedan od retkih pravih interdisciplinarnih i multimedijalnih projekata u srpskoj leksikografiji i folkloristici. Analitički gledano, CD-Rom *Gradova* može se podeliti na nekoliko delova: elektronski korpus deseteračke epike (srpske, hrvatske i muslimanske), folkloristički deo (interaktivne tabele epskih ojkonima i njihovih atributa i geografske mape epskih događaja) i leksikografski deo (etimologija izabranih ojkonima i enciklopedijski tekstovi o njima). CD-izdanju su priključeni stručni rad (*O epskim gradovima: Dvanaest teza o slici sveta kao grada u epici, hrišćanskoj i muslimanskoj*, M. Detelić), bibliografija radova korišćenih za izradu leksikona i informativni tekstovi o samom projektu, te rečnik tehničkih termina. Projekat je već imao dve javne promocije (12. novembra 2004, Kragujevac; 1. decembra 2004. Kulturni centar Beograda) i recenzije u kojima je visoko ocenjen njegov naučni domet i opštekulturni značaj (S. Samardžija: *Vreme gradi, pa ga vreme i razgradi — Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici* (CD-Rom u izdanju Balkanološkog instituta SANU), *Književnost i jezik* (u štampi); B. Sikimić: *Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj epici, Lingvističke aktuelnosti* 5/12—13, www.public.asu.edu/~čdsipka/LA.htm).

Korpus: obim i značaj

Korpus na kome je vršeno istraživanje čini srpska, hrvatska i muslimanska deseteračka epika, i to celokupne zbirke Vuka Stefanovića Karadžića (II—IV), uključujući Državno izdanje (VI—IX) i Izdanje SANU (II—IV), zatim *Pjevanija* Sime Milutinovića Sarajlije i zbirke Matice Hrvatske (I—II; VII—IX), te muslimanske zbirke Matice Hrvatske (III—IV), Koste Hörmána (I—III) i Esada Hadžiomerspahića. To čini ukupno 1258 epskih pesama, koje su posredstvom ovog CD-a dostupne i u elektronskoj formi. U CD-izdanju, iz uvodne galerije posebno se pristupa hrišćanskim odnosno muslimanskim zbirkama, a u okviru zbirki pojedinačnim pesmama. Klikom na naslov pesme sa desne strane ekrana otvara se novi ekran na kome je tekst pesme na levoj strani, a na desnoj interaktivna tabela i mapa koje prate pesmu. Stručnoj javnosti i studentima su, tako, postale dostupne i ove retke zbirke, do kojih se može doći samo u specijalističkim bibliotekama. Zahvaljujući tome što su osnovni Microsoftovi alati ostali aktivni, najveći značaj ovog digitalizovanog korpusa predstavlja mogućnost elektronskog pretraživanja, što je od fundamentalnog značaja za istraživanja u raznim naučnim oblastima (folkloristici, etimologiji, etnolingvistici, istoriji itd.). Pored naučnog, elektronski korpus i mape imaju i pedagoški značaj. Epske pesme koje su sastavni deo osnovnoškolske, srednjoškolske i fakultetske lektire postale su na taj način lako dostupne učenicima i profesorima, i to u interaktivnoj formi koja je tehnološki usklađena sa zahtevima najmodernijih nastavnih metodologija.

Folkloristika: poetika epske formule i poetika prostora

Folkloristička analiza je autorsko delo Mirjane Detelić i u izvesnom smislu predstavlja sintezu dosadašnjih naučnih interesovanja ove renomirane folkloristkinje. Naime, u uticajnoj studiji *Mitski prostor i epika* (Beograd, 1992) Detelićeva istražuje poetiku prostora u epici, nalazeći ne samo da grad ima značajan status u struktuiranju prostora, nego i da je koncept

grada u južnoslovenskoj deseteračkoj epici duboko kontroverzan (nakon turskog osvajanja dolazi do inverzije u ključnoj epskoj relaciji „gora-grad“). U studiji *Urok i nevesta* (Beograd, 1996), kao i u brojnim manjim radovima na istu temu, M. Detelić istražuje poetiku epske formule i zaključuje da bi bilo izuzetno korisno sastaviti njihov inventar. Projekat *Gradovi* ostvaruje neke od prethodno zacrtanih ciljeva M. Detelić: sačinjen je inventar minimalnih epskih formula koje sadrže bilo koji ojkonom. Dublja analiza ovog epskog inventara mogla bi doprineti kako unapređenju poetike epske formule, tako i boljem razumevanju slike grada i poetike prostora (taj zahtevni zadatak M. Detelić je ostavila za knjigu). Metodski postupak sastojao se u ekscerpici svih ojkonima, uključujući leksičke varijante istog ojkonima, i svih sintagmatskih sklopova „ojkonom + atribut“ koji se nalaze u navedenom korpusu usmene epike. Sikimićeva u prikazu ovog projekta (*Lingvističke aktuelnosti* 5/12—13) zaključuje da su, gledano sa sintaksičkog stanovišta, u atribuciju uključeni i primeri apozicije, atributa, atributiva, predikativa. Očigledno je koncept atributa Detelićeva preuzela iz teorije književnosti, uključivši u atribuciju svaku predložko-padežnu ili imeničku odredbu koja stoji uz neki ojkonom. Sintagmatski sklop „ojkonom + atribut“ predstavlja upravo minimalnu (ili redukovanu) epsku formulu i stoga može nositi konzervirane informacije velike starine (up. M. Detelić: *Urok i nevesta*, 1996). Sistematizacija je izvršena na dva načina: u vidu tabelarnog prikaza ojkonima i njihovih atributa koji se pominju u svakoj pesmi pojedinačno (tabela prati svaku pesmu sa ojkonom; ukupno 900 tabela) i u vidu inventara svih leksičkih i atributsko-imeničkih varijanata u kojima se u epici javlja jedan ojkonom (u okviru enciklopedijsko-leksikografskog teksta o pojedinom mestu). Beležena je i frekvencija pojavljivanja izdvojenih ojkonima, njihovih leksičkih varijanata, te frekvencija svih sintagmatskih sklopova „ojkonom + atribut“. Iako se projekat prvenstveno odnosi na gradove, proširenje na sve ojkonime bez razlike dolazi otuda što je grad istorijski nestabilan pojam, pa je praktično nemoguće praviti racionalnu razliku između onoga što je nekada bilo grad a sada više nije, i obratno. Pored značaja koji ovaj inventar ima za poetološka istraživanja Mirjane Detelić, on može poslužiti i kao važan izvor za dijalektološka, etnolingvistička i etimološka istraživanja.

U CD-Romu, tabelama su pridružene i interaktivne geografske mape, na kojima su ucrtani svi ojkonomi pomenuti u konkretnoj pesmi (ukupno 850 mapa). Epska pesma je tako predstavljena multimedijalno, ne samo tekстом nego i mapom, što ima edukativnu funkciju, ali istovremeno predstavlja pokušaj da se epska pesma rehabilituje kao stari tekst u modernom interaktivnom kontekstu i na taj način približi mlađim generacijama. U svetlu savremene teorije književnosti, koja podrazumeva interaktivne sadržaje i multimedijalnu prezentaciju, epska pesma je smeštena u kontekst u kome je verbalni medij, tradicionalan za epsku pesmu, povezan sa vizuelnim medijima koji epsku pesmu osvetljavaju na novi način.

Leksikografija: etimologija i tekstovi o gradovima

Leksikografski deo čini 430 najvažnijih ojkonima poređanih abecedno, koji su praćeni odgovarajućim leksikografsko-enciklopedijskim tekstovima (za CD-izdanje nisu obrađeni svi ekscerpirani ojkonomi, što je planirano za izdanje u formi knjige). Ograničenje na najvažnije ojkonime Detelićeva objašnjava izuzetno velikim geografskim rasponom koji omeđavaju epske pesme („od Londona na zapadu do Azova na istoku, i od Beča na severu do Kaira na jugu”),¹ koji se, stoga, morao nekako limitirati.

Leksikografske jedinice imaju ujednačenu strukturu/shemu: pored toponima, istorijskih imena i etimologije toponima (ojkonima), dati su kratki podaci o istoriji mesta, a posebni tekstualni dodaci obeleženi su raznim bojama.² Etimološki deo potpisuje Aleksandar Loma. Kao izvore Loma je koristio etimološke rečnike EPCJ i ЭССР, zatim Skoka, Kissa i Fasmera, te

¹ Up. M. Detelić: „O ovom projektu”, *Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici*, CD-izdanje, Balkanološki institut SANU.

² Struktura leksikografske jedinice izgleda ovako: toponim (epsko ime/imena); istorijsko ime/imena; tekst ogradu/mestu (posebni dodaci u tekstu obeleženi su bojama: siva — o sličnim mestima, ljubičasta — ličnosti i građevine koje se vezuju za to mesto, plava — istorijski događaji, crvena — citati iz predanja i drugog folklor).

originalne radove *Onomatsloških priloga i Južnoslovenskog filologa*.³ U mnogim slučajevima ponuđena su originalna rešenja, i stoga, ovaj autorski rad predstavlja značajan prilog projektu EPCJ.⁴

Tekstove o gradovima potpisuje Mirjana Detelić. Rađeni su na osnovu raspoloživih istorijskih, etnografskih, folklorističkih izvora i mogli bi se okarakterisati kao svojevrsne kompilacije sa autorskim pečatom Detelićeve. Tekstovi su pisani kao mala intertekstualna objašnjenja za gradove (naseljena mesta) koji se pominju u epici. Autorka je imala na umu „fiksijski” intertekst, koji je mogao koristiti „idealni epski pevač” i koji bi mogao interesovati zamišljenog savremenog čitaoca epskih pesama. Ovakav leksikografski pristup (sa istorijskim, etnološkim i folklorističkim podacima) podseća na najbolju tradiciju srpske i južnoslovenske leksikografske škole — Vukov *Rječnik* i RJAZU. U osnovi, tekstovi prate hronološku liniju istorijskih događaja koji se neposredno tiču mesta o kojima je reč i sa akcentom na onom vremenskom periodu koji je najvažniji za usmenu epiku (XIII—XIX vek). Istorijski podaci koji se ne čine relevantnim za epiku ili su izostavljeni, ili se kratko spominju. U toku dugogodišnjeg rada na ovom projektu, vrlo često se javljao problem lociranja nekog mesta, najčešće zbog fonetske adaptacije ojkonima u jeziku epike. Često su neki ojkonimi na prvi pogled neprepoznatljivi (npr. Kniburnik, Lorin) kasnije razrešeni (Kinburn, Florina/Lerin), ali su neki ipak ostali bez razrešenja (spisak takvih mesta, kao npr. Bujurić, Čekićevo, Đus, itd., nalazi se na sajtu: www.gradovi.sanu.ac.yu). Digitalna forma leksikona omogućava pristup materijalu sa raznih strana: preko indeksa svih ojkonima i preko tabela u kojima se pominju ti ojkonimi. Tako su mogućnosti i sve prednosti digitalne forme izuzetno iskorišćene.

Savremene tehnologije: interaktivni dizajn, multimedija, on-line izvori

Pored obimne literature, kao jedan od najvažnijih izvora korišćen je Internet, odnosno on-line izvori. Uz faktografske podatke, on-line izvori su bili dragoceni za nalaženje fotografija kojima su ilustrovani tekstovi o gradovima. Posebna pažnja poklonjena je dizajnu CD-a, za koji je bio zadužen Istok Pavlović (web dizajner). CD je dobro „ulinkovan”, što podrazumeva lako prelaženje iz jednog nivoa u drugi i kretanje po „dubini” i „širini” CD-a. Svaki odeljak ima svoj vizuelni identitet i muzičku temu. Informacija o disku (sa primerima i dodacima) može se naći na posebno dizajniranoj web strani (www.gradovi.sanu.ac.yu; dizajn Istok Pavlović). Budući da značenje nekih ojkonima nije protumačeno, ostavljena je mogućnost da se „apdejtuje” onako kako stižu novi podaci, a posetioci sajta su pozvani da se uključe u dalje kreiranje i dopunjavanje baze podataka.

Marija Ilić

UDC 821.161.1.09„18/19”(049.3)

Миливое Йованович, *ИЗБРАННЫЕ ТРУДЫ ПО ПОЭТИКЕ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ*, изд. Филологического факультета, Белград, 2004, 504 стр.

Професор Миливоје Јовановић, истраживач руске књижевности и културе, писац и преводилац, свакако је једно од највећих имена светске русистике. Зато и не чуди што свака његова нова публикација изазива велику пажњу. После објављивања зборника научних радова *Sine arte, nihil* у његову част (*Sine arte, nihil. Сборник научных*

³ EPCJ — *Етимолошки речник српског језика* (уредник А. Лома), Београд, 2003—; ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков, под редакцией, О. Н. Трубачева*, Москва 1974—; Фасмер — М. Фасмер: *Этимологический словарь русского языка I—IV* (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), Москва 1986—1987²; Skok — Р. Skok, *Етимолошки речник хрватскога или српскога језика I—III*, Загреб, 1971—1973; Kiss — L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótara*, Budapest 1978.

⁴ Projekat *Етимолошког речника српског језика* (ERSJ) се реализује на Институту за српски језик SANU, досада је изашла прва свеска (A-AŠ).